

УДК 159.9

Кучеренко С.М., к. психол. н, доцент, доцент кафедри прикладної психології НУЦЗУ;

Марющенко А.О. магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ДЕЯКІ СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЯТІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ

У статті розкривається зміст та загальні завдання роботи з психологічного забезпечення професійної діяльності рятувальників ДСНС України, розглянуто основні форми психологічної роботи та методи, які використовуються у даному напрямку.

Ключові слова: психологічне забезпечення, професійна діяльність, особливі та екстремальні умови діяльності, свідомість, психіка рятувальника.

В статье раскрывается содержание и общие задания работы по психологическому обеспечению профессиональной деятельности спасателей ГСЧС Украины, рассмотрено основные формы психологической работы и методы, которые используются в данном направлении.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, профессиональная деятельность, особенные и экстремальные условия деятельности, сознание, психика спасателя.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у всіх сферах нашої країни, зумовлюють нові підходи до реформування ДСНС з урахуванням позитивної системи цінностей, формування необхідних професійно-значущих якостей рятувальників особливо до формування ефективної системи психологічного забезпечення професійної діяльності рятувальників в особливих та екстремальних умовах. Це потребує не тільки від психологів, офіцерів але і від всього особового складу розуміння необхідності мати ґрунтовні психологічні знання, вміння та навички, оскільки психологічний стан рятувальників є найважливішим компонентом успішного виконання ними службових завдань. При створенні системи психологічного забезпечення необхідно урахувувати її цілісний характер, основні джерела розвитку психологічного та службового потенціалу колективів нові форми та методи впливу на свідомість, психіку, поведінку рятувальників, надійне їх функціонування в різних умовах службової діяльності, у повсякденних та екстремальних умовах. Наявність такої системи дозволить більш ефективно будувати роботу з особовим складом, підвищити якість виконання рятувальниками професійних функцій в реальних умовах діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останній час багато дослідників приділяють особливу увагу психологічному забезпеченню діяльності фахівців в особливих та екстремальних умовах діяльності

ті.(Александров Ю.В., Євсюков О.П., Лебедєва С.Ю.,Корольчук М.С., Назаров О.О., Перелигіна Л.А., Садковий В.П., Сафін О.Д., Тімченко О.В., Христенко В.Є., Шевченко І.О. та інш.). В їх працях розкривається зміст шляхів та засобів збереження працездатності спеціалістів в екстремальних умовах; особливості діяльності і психологічного забезпечення в екстремальних умовах, надійної і безпечної діяльності спеціалістів,підходи до збереження ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах, психологічного забезпечення психічного і фізичного здоров'я.

Так в свою чергу, А.Г. Караяні розглядає в психологічному забезпеченні «технологію управління цільовим психічним ресурсом особистості, під яким, в свою чергу розуміє єдність психічних, соціально-психологічних можливостей, здібностей особистості, а також доступних властивостей соціального та ергономічного середовища, що дозволяють в сукупності ефективно вирішувати задачі діяльності». Ю.Н. Гур'янов пропонує систему психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності, яка включає в себе такі підсистеми:«суб'єкти та об'єкти психологічного забезпечення як людські психічні системи; підготовка кадрів; методи психологічного забезпечення; матеріально-технічна база; нормативно-правові акти, що регламентують діяльність посадових осіб щодо психологічного забезпечення та управління психологічним забезпеченням»

Виклад основного матеріалу. Кардинальні зміни, що відбуваються в нашій країні у всіх сферах її життєдіяльності, зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до вирішення завдань, що стоять перед ДСНС України. Це в повній мірі відноситься й до моральної сфери їх життєдіяльності підрозділів ДСНС, оскільки психологічний стан рятувальників є найважливішим компонентом успішного виконання ними службових завдань.

Теоретичні дослідження багатьох вчених та накопичений досвід дозволяють нам визначити, що психологічне забезпечення – це комплекс заходів, спрямованих на формування та розвиток професійно важливих якостей у працівників ДСНСУ. Тобто, висока нервово-психічна стійкість,висока активність,високий рівень самоконтролю, невисокий рівень тривожності, хороші інтелектуальні здібності, готовність до роботи в екстремальних умовах та можливість виконання службових задач. Для керівників усіх рівнів також значним є розвиток організаторських здібностей.

Дуже часто між поняттями психологічне забезпечення та психологічна підготовка ставлять знак рівності. Але це не правильно. Поняття психологічне забезпечення є набагато ширшим, ніж психологічна підготовка. В процесі психологічного забезпечення вирішуються й питання психологічної підготовки, такі як: формування довіри до командирів, наказам і вказівкам; активізація та закріплення мотиваційних установок на рішуче ведення оперативно-службової діяльності, тобто, формування

спеціальних якостей: функціональної надійності психіки співробітника, готовності боротися з будь-якими труднощами, мотиваційної установки на успіх у веденні оперативно-службової діяльності.

З моменту створення на психологічну службу ДСНС покладено два основні завдання. Перше завдання – психологічна підготовка рятувальників, психологічний супровід діяльності особового складу ДСНС України: рятувальників, пожежних, кінологів, лікарів, льотчиків та інших. Психологічний супровід включає в себе психологічний аналіз, самостійну психологічну підготовку, саморегуляцію та само настрій, психологічний захист та ін. Також психологічна служба забезпечує професійний відбір, психологічну підготовку, корекцію і відновлення психічного здоров'я, профілактику психологічних професійних захворювань, рішення проблем, що виникають у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, узагальнення та аналіз досвіду використання досягнень вітчизняної і зарубіжної психологічної науки.

Друге завдання унікальне - надання першої психологічної допомоги при надзвичайних ситуаціях населенню, що постраждало, надання психологічної допомоги близьким та рідним загиблих та психологічна допомога свідкам надзвичайної ситуації. Надання екстреної психологічної допомоги населенню можна порівняти з першою долікарською допомогою, адже саме від неї залежить подальше психічне здоров'я людини. Чим швидше буде надана психологічна допомога, тим більше шансів має людина на збереження психічного здоров'я та скорого повернення до нормального життя. Ось чому психологи ДСНС прибувають до зони надзвичайної ситуації одночасно з рятувальниками, працюють без установленого робочого графіку до закінчення робіт з ліквідації надзвичайної ситуації та наслідків.

Психологи ДСНС працюють у дуже тісному контакті з постраждалими, допомагають їм впоратись з негативними емоціями реакціями та стресовими станами, які можуть бути небезпечними для оточуючих, близьких та самого постраждалого. Також завданням психолога є інформаційна підтримка родичів загиблих та постраждалих, адже нестача інформації та інформаційний вакуум завдають дуже сильний негативний вплив на психіку постраждалих людей та їх близьких. Після завершення ліквідації НС екстремальні психологи проводять моніторинг психологічного здоров'я постраждалих та їх близьких, щоб переконатись, чи потрібна додаткова психотерапія та психокорекція.

Основними завданнями мобільної групи екстреної психологічної допомоги слід вважати організацію виїзду психологів на місце ліквідації надзвичайної ситуації, проведення психопрофілактичних робіт, спрямованих на попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації, що може виникнути у постраждалого населення, зменшення ступеня негативного впливу психотравмуючих чинників на

населення, первинна психологічна реабілітація населення в зоні надзвичайної ситуації і місцях проживання евакуйованого населення.

Розглянемо детальніше першу задачу психологічного забезпечення ДСНС України. Професійно – психологічний відбір – це комплекс заходів, щодо вивчення та дослідження особистості за допомогою наукових, психологічних методів з метою прогнозування її психологічної готовності на основі виявлення у неї психологічних властивостей.

Професійний відбір починається з попереднього профорієнтаційного консультування. На цьому етапі проводиться попереднє вивчення кандидата та отримання початкової психологічної інформації про особистість кандидата на посаду(або до вступу у вищий заклад ДСНСУ). Цей захід проводиться з метою планування подальшого психологічного відбору, визначається доцільність подальшого вивчення кандидата відповідно до вимог обраної ним спеціальності. Наступним етапом є соціально-психологічне вивчення кандидата. Мається на увазі оцінка моральних якостей особистості, її трудової активності, професійної спрямованості, умов виховання і розвитку, особливостей спілкування і поведінки. Після цього проводиться професійна психодіагностика. Вона здійснюється з метою аналізу особистості кандидата відповідно до вимог, які представляє до нього дана спеціальність. Попереднє профорієнтаційне консультування, соціально-психологічне вивчення та професійна психодіагностика проводяться до оформлення відповідних документів та проходження військово-лікарської комісії. Саме за результатами цих перших етапів вирішується, чи придатний кандидат на службу у підрозділах ДСНС, чи - ні.

Одна з головних функцій полягає в формуванні та розвитку психологічних знань, умінь та навичок, які допомагають рятувальникам вирішувати робочі завдання та ефективно досягати поставлених цілей, розробка та проведення тренінгових занять щодо формування та вдосконалення професійно важливих якостей рятувальників, надання допомоги керівникам, щодо роботи з особовим складом, психологічне вивчення кандидатів на керівні та рядові посади, надання рекомендацій начальницькому складу щодо формування резерву кадрів, впровадження нових методів діагностики особистісних якостей, поповнення психодіагностичного інструментарію тощо.

Для вирішення задач психологічного забезпечення можуть бути використані як загальнодоступні методи, так і психологічні. Отримані за допомогою них результати можуть бути використані при ухваленні рішення на організацію психологічного забезпечення, прийняття на роботу, планування заходів, узгоджених за цілями, місцем і часом, при розстановці сил і засобів.

За змістом психологічне забезпечення являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених заходів що призначені для вирішення

конкретних задач на різних етапах підготовки та ведення оперативно-службової діяльності. Вирішення конкретних задач проводиться у декілька етапів.

Перший етап - аналітико-прогностичний. Проводиться виявлення психологічних особливостей виконуваного завдання, ставлення до нього співробітників, прогнозування можливих факторів, що впливатимуть на виконання завдання. Для виконання цього етапу необхідно: здійснити психологічну оцінку умов передбачуваної оперативної обстановки, більш детально розглянути та осмислити дію майбутніх можливих психогенних факторів, розглянути можливі труднощі і вимоги, які будуть пред'явлені до психологічних якостей рятувальника в ході виконання завдання, розглянути психологічні особливості майбутньої бойової задачі, з якою стикнеться рятувальник, вивчити та проаналізувати морально-психологічний стан співробітників підрозділів і кожного співробітника окремо, їх ставлення до виконуваного завдання, до наказів і розпоряджень старших начальників, визначити рівень психологічної готовності рятувальників до виконання оперативно-службових задач, прогнозування ефективності майбутньої діяльності.

Другий етап має назву цільової психологічної підготовки. На цьому етапі формується необхідний рівень психологічної готовності і необхідний рівень емоційно-вольової стійкості в ході здійснення оперативно-службової діяльності.

Третій етап – отримання оперативної задачі та її виконання. На цьому етапі проводиться поглиблений аналіз поведінки співробітників в складній ситуації, оцінюється ступінь втомленості рятувальника, схильність до паніки, формується установка на успішне виконання бойового завдання, проводиться оперативне управління психічними станами, якщо потрібно, то коригування настроїв і т.д., визначаються переважаючі емоційні стани, втома, резерви психічних сил, зняття психічної перенапруги. Тобто, психологічний супровід являє собою комплекс оперативних заходів з відстеження та підтримання здатності співробітників ДСНСУ, підрозділів і частин протистояти негативним факторам і діяти рішуче в умовах надзвичайної ситуації. На етапі психологічного супроводу можуть використовуватись такі методи і форми роботи, як спостереження, бесіди, застосування прийомів саморегуляції

Четвертий етап являє собою реабілітацію та відновлення стану співробітників, що отримали психічні травми. А саме: проводиться психологічна діагностика, виявлення відхилень і порушень, організація відпочинку та нормованого режиму дня задля психологічного розвантаження рятувальника, проводиться комплекс психотерапевтичних методів та корекції. При необхідності проводиться медикаментозне лікування працівника ДСНС.

Психологічна підготовка повинна проводитись безперервно та постійно – у повсякденному житті, у процесі службової діяльності, під час навчання та підвищення кваліфікації. Проводиться формування у рятувальників мотивації до професійної діяльності. Необхідно інформувати рятувальника про труднощі майбутніх завдань, про можливі способи їх виконання та подолання можливих труднощів у професійній діяльності. Задача психологічного забезпечення навчити рятувальника прийомам виявлення своїх психологічних особливостей, станів та можливості управління цими станами, прийом само мотивації та самодопомоги у разі необхідності.

У психологічній роботі використовуються різні методи. Наприклад, теоретичний метод представляє собою вивчення документів, робота з різними літературними джерелами, метод контент-аналізу, моделювання, абстрагування та конкретизації; емпіричні методи в психології, такі як бесіда, спостереження, анкетування, метод інтерв'ю, тестування, метод експертних оцінок, аналіз продуктів діяльності, групові та індивідуальні експерименти та соціометрія. Використовуються методи, займані з педагогіки – усний виклад навчального матеріалу, обговорення матеріалу, який було вивчено, практична робота, демонстрація та інші методи. Також використовуються спеціальні методи – метод інформування, моделювання групової діяльності, гомеостатичний метод, метод закріплення та збагачення, соціально-психологічний тренінг, метод звукозапису та відеозапису, метод фотографування, метод сприяння і творчості, метод аналізу взаємодії, групова психокорекція, дибрифінг, метод соціальних одиниць, соціально-психологічна реабілітація та психотерапія. Для обробки отриманих у експериментах та тестуваннях даних використовують різноманітні методи математичної статистики, критерії підрахунку даних, кореляційний метод обробки даних, аналітичний, типологічний та варіаційний. Нарівні з вищевикладеними у психологічній роботі дуже часто застосовуються комплекси методів, включаючи методи соціології, ергономіки, валеології, деонтології та інших гуманітарних і природничих наук.

Складні завдання психологічного забезпечення ДСНС України висувають вимоги до особистості психолога ДСНС. Він повинен володіти високим рівнем професійної компетентності, тобто мати високий рівень знань, умінь і навичок, що дозволяє йому самостійно і в повному обсязі виконувати професійні обов'язки, забезпечуючи відповідність процесуальної і результативної сторін нормативним вимогам. До основних показників професійної компетентності відносять: психологічні знання про об'єкт діяльності та практичних способах його вивчення та управління; знання вимог, що визначають порядок організації та проведення психологічної роботи в пожежно-рятувальній частині; знання та дотримання етичних норм діяльності та кодексу психолога; самостійність у за-

стосуванні різних методів і засобів діяльності (опора на власний професійний досвід, наявність або відсутність помилок і т.п.); володіння навичками ефективної професійної комунікації; вміння планувати роботу, оптимально розподіляти трудовозатрати службового часу; повнота відображення ознак професійної діяльності та ін. Також психолог має володіти високим рівнем емпатії (співпереживання, співчуття), бути доброзичливим, бути відповідальним, дотримуватися конфіденційності, знати та дотримуватись етичного кодексу психолога.

Таким чином, психологічне забезпечення являє собою комплекс заходів проведених органами управління, з формування, зміцнення і розвитку у співробітників прикордонних органів професійно важливих якостей, що забезпечують їх високу психологічну стійкість і готовність виконувати оперативно-службову, бойову задачу в будь-яких умовах обстановки.

Воно реалізується в ході етапів, на кожному з яких вирішуються певні завдання, відповідно до яких, підбираються форми, способи і методи психологічного забезпечення.

Висновки. Психологічне забезпечення є широким поняттям, що охоплює своїм впливом усю сферу духовно-моральної, психологічної, фізіологічної та генетико-біологічної сутності людини з урахуванням усіх чинників та обставин, що визначають поведінку людини в соціумі. Даний вид забезпечення службової діяльності – багаторівневе утворення, що охоплює загальнодержавний та відомчий масштаби діяльності ДСНСУ.

Психологічне забезпечення – невід’ємна складова системи всебічного забезпечення діяльності ДСНС України. Завдання психологічного забезпечення повинні вирішуватись постійно, у тісному й нерозривному зв’язку один з одним та з іншими видами забезпечення.

Загальними завданнями психологічного забезпечення ДСНС України є: професійний відбір, організація та проведення психологічної підготовки рятувальників до виконання професійних завдання, надання психологічної допомоги рятувальникам у ході виконання професійних завдань, підтримання психічного здоров’я рятувальників, соціально-психологічна реабілітація рятувальників, що піддалися впливу стрес факторів, допомога громадському населенню ,що постраждало у надзвичайних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алімов О. Ф., Афанасьєва Н. Є. Психологічне консультування в екстремальних та кризових умовах : [навчальний посібник] / О. Ф. Алімов, Н. Є. Афанасьєва. – Х. : УЦЗУ, 2008. – 122 с.
2. Гурьянов Ю. Н. Психологическое обеспечение служебно-боевой деятельности военнослужащих Пограничной службы России : [монография] / Ю. Н. Гурьянов. – М. : Академия ФПС России, 2001. – 218 с.

3. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

4. Наказ МНС № 89 Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб [Електронний ресурс] / – 2004. – С.3. – Режим доступу до наказу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0323-04/page>

5. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : [підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка]. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 244 с.

6. Шленков А. В. Психологическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников Государственной противопожарной службы МЧС России : дисс. ... доктора психол.наук / Шленков Алексей Владимирович. –СПб., 2010. – 47с.

УДК: 159.9 (075)

Мілорадова Н.Е., к. психол. н., доцент, професор кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей ХНУВС;

Доценко В.В., к. психол. н., доцент кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті представлені результати емпіричного дослідження емоційного інтелекту майбутніх правоохоронців. Визначено, що вміння розпізнавати емоції інших та реагувати на них у відповідності із соціально прийнятними моделями поведінки має середній рівень розвитку у курсантів третього і четвертого курсів навчання і потребує розвитку у курсантів першого і другого курсів. Діагностовано, що здібність емоційно реагувати на переживання інших людей має високий рівень розвитку у першокурсників, середній – у другокурсників і низький у курсантів третього і четвертого курсів навчання.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутні правоохоронці.

В статье представлены результаты эмпирического исследования эмоционального интеллекта будущих правоохранителей. Определено, что умение распознавать эмоции других и реагировать на них в соответствии с социально приемлемыми моделями поведения имеет средний уровень развития у курсантов третьего и четвертого курсов и требует развития у курсантов первого и второго курсов. Диагностировано, что способность эмоционально реагировать на переживания других людей имеет высокий уровень развития у первокурсников, средний - в второкурсников и низкий у курсантов третьего и четвертого курсов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, будущие стражи порядка.